

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

בס"ד, גליון תרצח, שבת ראש השנה תשפ"ו מאת: יצחק בירך דסקל – דיין ומו"ץ

טל: 052-7611435 y.b.daskal@ybdaskal.com דואר אלקטרוני: y.b.daskal@ybdaskal.com **להורדת כל ספרי בינת המשפט חנים לחץ כאן**

להעביר את הקרקע בטאבו על שמו, כיון שעל פי תורה זכה בקרקע.

צדדי ספק בקרקע של שתוקי שמת

ויש לחקור מה דין תפיסה בישראל שמת שאי אפשר לעולם לדעת מי יורשיו. ואף על פי שלכל ישראל יש יורשים, יש אופן שבודאי לא יתברר לעולם מי יורשיו, כגון שלעולם לא נדע מי היה אביו.

דהנה הירושה אינה עוברת אלא מהמת לבניו, או לבנותיו אם אין לו בנים, ואם אין לו בנים ולא בנות, עולה הירושה לאביו, ואם אינו חי, עוברת מאביו לזרע אביו, ואם אין לאביו זרע, עולה הירושה לאבי אביו וממנו לזרעו וכו', וכך עולה הירושה לעולם, אבל אינה עולה לאמו. כמבואר בחושן משפט בסדר נחלות (סימן רעו, א). ולפי זה, מי שאין ידוע מי אביו, [ונקרא בלשון חז"ל שתוקי, שאמו משתקתו כששואל מי אביו (רש"י יבמות לו, ד"ה שתוקי)], לעולם לא נדע מי יורשיו, כיון שאפילו יבואו עדים ויעידו מי היה אביו, אינם נאמנים לענין ירושה (נתיבות המשפט רנו, א). יש לחקור מה דין תפיסה בנכסיו.

דיש לומר שאינו דומה לגר, שבאמת אין לו יורשין, אבל שתוקי זה יש לו יורשים, אלא שבודאות לעולם לא נדע מי יורשיו, ואין אף אחד בעולם שיהיה נאמן שהוא יורשו. לפיכך, האם נכסיו הפקר כגר, או דלמא, כיון שסוף סוף יש לו יורש, יהיו נכסיו מונחים עד שיבוא אליהו, ואסור לתופסם, כי באמת שייכים ליורשים.

העולה מזה: יש לחקור בדין שתוקי שמת ואין לו זרע, שלעולם לא יתברר מי יורשיו, כיון שאין ידוע מי אביו, ואין אפשרות לברר זאת לענין ירושה. האם נכסיו הפקר כדיון גר שמת שאין לו יורשים, או דלמא, כיון שבאמת יש לו יורשים ממשפחת אביו, אלא שאין ידוע מי הם, אסור לתפוס בנכסיו, ויהיו מונחים עד שיבוא אליהו.

שיטת תרומת הדשן דדינו כגר שמת

ובתרומת הדשן (שנב) פשיטא ליה שנכסיו הפקר, וז"ל: "ונראה דהאי שתוקי, דין גר ממש יש לו. ולא מיבעיא היכא דבדקין לאמו ולא ידעין ממאן נתעברה, דודאי אינו נוהל ומנחיל, דלא ידע אביו מאן הוא. אלא אפילו אמרה אמו מפלוני נתעברתי, מוכח בסוגיא פ"ק

תפיסה בנכסי שתוקי ומת ערירי ובנכסי גוי

ובו יבואר: א. אם מותר לתפוס נכסי הגר שמת, האם זכה. ב. אם מותר לתפוס נכסי שתוקי שמת. ג. האם אפשר לתפוס נכסי מי שבא ממדינת הים, שאין ידוע שיש לו יורשין. ד. מת ערירי, שנכסיו ילכו לאפוטרופוס הכללי, האם מותר לתפוס, אותם. ה. האם מותר לקנות קרקע של ערירי מהאפוטרופוס הכללי.

הנידון

"כידוע, כל מת ערירי נכסיו עוברים לבעלות האפוטרופוס הכללי של המדינה [בארץ ישראל]. המדינה מחלקת את תמורת הכסף לכל מיני קרנות, אפילו של גויים. אני מנהל עמותת חסד של החזקת לומדי תורה. יש לנו ידיד ערירי שאמר לי כמה פעמים שברצונו לעשות צוואה ולתת למוסד שלי את הדירה, אלא שלצערי אני חושש שהראש שלו לא צלול, והוא כבר לא כשיר לכתוב צוואה. על פי חוק המדינה הוא כשיר, שאלתי עורך דין. אבל רב אחד אמר לי שיש חשש שהוא אינו כשיר. האם מותר לי לבקש ממנו לכתוב צוואה כחוק ולהעביר את הנכס על שמי, או להניח אותה ליפול ליד האפוטרופוס הכללי?"

תשובה

אסור לבקש ממנו לעשות צוואה אם יש חשש שאינו כשיר על פי דין תורה לצוות, אף שעל פי חוק המדינה הוא כשיר, ואין היתר להוציא את הדירה מחזקת יורשיו כדי שלא תגיע לידי האפוטרופוס הכללי. ואף שאין ידוע מי יורשיו, אין נכסיו הפקר, ואסור לתופסם. לפיכך יש להניח את הנכס ביד האפוטרופוס הכללי, ומותר לאחר מכן לקנות ממנו את הנכס כדיון.

ביאור התשובה

תפס קרקע של גר שמת

הנה גר שאין לו יורשין, נכסיו הפקר, כמבואר במשנה בבא בתרא (מב, א) וטור ושולחן ערוך (חושן משפט רעח, א), וגר שמת ולא עשה צוואה, ועשה בהן אחד קנין, זכה בנכסיו, ויכול על פי הלכה להעביר את הקרקע בטאבו על שמו, כיון שעל פי תורה זכה בקרקע.

העולה מזה: גר שאין לו יורשין, נכסיו הפקר, ואם מת ולא עשה צוואה, ועשה בהן אחד קנין, זכה בנכסיו, ויכול על פי הלכה

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

יורש את אמו, וכן הבת את אמה אם אין לה בן, שדינה בנכסי האם כמו בנכסי האב, שניהם יורשים אותה אלא שהבן וזרעו קודמין לבת" עכ"ל. וכן הביאו הרמ"א בחושן משפט סימן רנו סעיף א.

העולה מזה: תרומת הדשן פסק ששתוקי שאין ידוע מי אביו, הרי הוא כגר ונכסיו הפקר, כיון שאין אפשרות לברר מי יורשיו, ואף אמו אינה נאמנת לומר ממי נתעברה לענין ירושה. וכן פסק הרמ"א להלכה, ששתוקי שאין לו יורשין ידועים מן האב, הרי הוא כגר ונכסיו הפקר.

שיטת החוות יאיר

אבל החוות יאיר מסתפק בזה, וכתב על דבריו (שו"ת חוות יאיר סימן רלא בסופו): "מכל מקום נראה אם קדם אחר ותפס, זכה כתופס בנכסי גר שתוקי ואסופי כבהג"ה סי' רע"ו ס"ד, והוא מתרומת הדשן. אף דצריך לי עיון, דיתכן טפי לומר יהא מונח עד שיבא אליהו, וגר שאני שאין לו יורשים וק"ל".

ביאור דבריו, דאינו דומה שתוקי לגר, דגר במציאות אין לו יורש, אבל בשתוקי יש לו יורשים, ואיך זכה המחזיק בנכסיו, והרי באמת יש לנכסים אלו יורש, שהרי אביו ישראל הוא, ומשפחת אביו יורשת אותו, אלא שאינו ידוע מי בעל הנכס, ומי הפקיע הנכס מיד היורש. וכשם שאמרו בדין אבדה שאין ידוע של מי היא, יהא מונח עד שיבוא אליהו, הוא הדין בזה, ומאי שנא תפיסת ירושה מנטילת אבדה שאין ידוע של מי היא.

העולה מזה: החוות יאיר מסתפק בדין זה, דשאני גר שאין לו יורשים כלל, אבל שתוקי באמת יש לו יורשים ממשפחת אביו, אלא שאין ידוע מי הם, ואם כן יש לומר שאין נכסיו הפקר, אלא יהיו מונחים עד שיבוא אליהו, כדין אבדה שאין ידוע מי בעליה.

ביאור שיטת תרומת הדשן

והגאון הגדול רבי חיים הכהן רפאפורט זצ"ל, בשו"ת מים חיים (חושן משפט סימן כד), מבאר את שיטת תרומת הדשן, דיש הבדל בין בעלות עצמית ליורש. דמי שהוא בעלים מחמת עצמו על ממון, על ידי שקנה או ירש וכדו', לא תפקע בעלותו על הממון, אפילו אם לאחר זמן לא יהיה ידוע שהוא בעליו, כגון שהלך למדינת הים וכדו'. לכן אבידה שאין ידוע מי בעליה, תהא מונחת עד שיבוא אליהו. אבל מי שבא לזכות בממון מחמת ירושה, אינו זוכה בממון אלא אם מתברר לנו שהוא יורש, דיוורש אינו זוכה בנכסי המוריש רק אם יש לו חזקה שהוא יורש, וללא חזקה אין זוכה בירושה. לפיכך זכה

דכתובות, דאע"ג דקי"ל כר"ג וכאבא שאול פ' בתרא דקדושין (סט), דהיה קורא לשתוקי בדוקי, והיכא דקאמרא לכשר נבעלתי, נאמנת על הוולד אפילו ברוב פסולין אצלה, היינו מטעם דאשה מזנה בודקת ומזנה, ולכך מהימנינן לה אפילו על הוולד, אף על גב דלית ליה חזקת כשרות. אבל לענין ירושה להאמינה מפלוני נתעברתי, וירש אותו פלוני או משפחתו יירש אותו, דהתם לא שייך טעמא דאשה בודקת ומזנה, ודאי לא מהימנינן לה, אא"כ מודה שממנו נתעברה, דפריך התם אילמא דמשתקין אותו מנכסי אביו פשיטא, מי ידעינן אביו מנו, וקאי נמי הך פירכא אברייא דתני התם בה בד"א בעדות אשה בגופה, אבל בעדות אשה בבתה ד"ה הולד שתוקי. ומדדני עדות אשה בבתה וקבעי לאוקמי לענין ירושה, והיינו ע"כ שהאשה מעידה שמפלוני נתעברה, ואפ"ה פריך פשיטא דמשתקין אותו. ואף כי הדין הזה א"צ ראייה דפשיטא דאין האשה נאמנת לומר מפלוני עשיר נתעברתי, ואפ"י אי תפשה מפקינן מינה".

וואף על גב דכתב הרמב"ם גבי א"ב דפנויה שאמרה מפלוני נתעברתי, א"נ דבן פלוני הוא ונ"ל דחוששין לדבריה ואסור בקרובת פלוני עכ"ל. הא קמן דלדעת רמב"ם חוששין לדבריה, מ"מ י"ל היינו דוקא לענין חומר עריות, אבל לענין ירושה פשיטא דלא מהימנה כל עיקר. ואף על גב דמסיים נמי התם שאם אמרה בני זה ממזר הוא הוי ספק ממזר, היינו משום דאפי' לא נבדקה האם ספק ממזר הוא כדפריש התם. וכן מוכח בפרק אלמנה לכ"ג באשירי דמייתי הני ג' גווני דפ' י' יוחסין (קדושין עה, א) דמפרש פלוגתא דרב ושמואל בארוסה שבא עליה ארוס, וגוונא מצינא מפרש דשתוקי דקאמר שמואל היינו לענין ירושה. ומשמע התם מדברי האשירי דאפילו אי בדקינן לאמו ואמרה דמארוס נתעברה משתקין אותו מנכסיו, ואפילו אי תפס מפקינן מינה כיון דלא מהימנא שיירש הוא את פלוני ואת משפחתו, ה"ה איפכא נמי דמ"ש. וא"כ א"א שיהא יורש ונוחל והרי הוא כגר גמור עכ"ל.

הנה מוכיח מהרבה מקומות שלעולם אין להאמין לאמו ממי נתעברה לענין ירושה, וממילא גם עדים לא נאמנים על זה. לכן פשיטא ליה שכיון שבודאי אי אפשר לדעת לעולם מי יורשיו, נכסיו הפקר כגר.

והרמ"א פסק את הדין של תרומת הדשן להלכה, וז"ל המחבר והרמ"א בחושן משפט (רעו, ד): "משפחת האם אינה קרויה משפחה, שאין האם יורשת את בנה ולא את בתה. ואחין מאם ולא מאב אין יורשים זה את זה, אלא כל אחד, משפחת אביו יורש אותו. (ואפילו שתוקי שאין לו יורשין מן האב, אין משפחת אמו יורשין אותו אלא הרי הוא כגר ונכסיו הפקר) (תרומת הדשן סימן שנ"ב). אבל האיש

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

ויגלה ממי נתעברה, ואז יהיה שייך לאביו ולמשפחתו היורשים של התשוקי, מכל מקום קודם שיבוא אליהו לא היה לאביו ולמשפחתו שום זכות בירושה, דהא ירושה, אע"פ שאין צריך עדות, מכל מקום חזקת קרוב בעי, וקודם שיבוא אליהו לא היה לאביו ולמשפחתו שום חזקת קרוב, ולא היה שייך להם בירושה שום זכות כלל, ואם כן ממילא שהמחזיק בירושה של השתוקי בהיתרא אתי לידיה, וזוכה מתורת הפקר ודו"ק" עכ"ל.

והנה כל דבריו אינם שייכים אלא בשתוקי, כיון ששתוקי אין היום לאף אחד בעולם חזקת יורש, ורק לאחר שיבוא אליהו תהיה חזקת יורש. וזה מדוקדק בלשונו, שדקדק וכתב כמה וכמה פעמים שקודם שיבוא אליהו לא תהיה חזקת יורש. אבל כל זה אינו שייך במי שבא ממדינת הים, שליוורשו ודאי יש חזקת יורשים, אלא שלנו לא נודע מי הם, אבל יכול להתברר. לפיכך פשיטא שאין יכול לתפוס נכסים של אחרים שיש להם חזקת יורשים, אלא שלנו לא נודע מי הם.

וכן כתב בשו"ת חלקת יעקב חושן משפט (סימן יז) על דברי המים חיים, וז"ל: "אכן לפע"ד ברור, דאף המים חיים לא אמר רק בשתוקי שאין שום אפשרות להתוודע מי הוא היורש, וכנ"ל בשם הנתיבות - הגע בעצמך, דאי תימא דאף במת אחד מישראל והניח עזובן ולא נודע שום יורש ממנו הדין דכל המחזיק קנה, א"כ אמאי מבואר במתני' דבבא בתרא (מב, א), ובשולחן ערוך חושן משפט (סימן רעה, יב) המחזיק בנכסי הגר שאין לו יורשים קנה, אפילו המחזיק בנכסי ישראל ולא נודע ממנו שום יורשים, אף דהם בעולם משום דאין לך אדם מישראל שאין לו יורשין, מ"מ כיון דאין ידועים לנו, וכסברת המים חיים דבירושה בעי חזקה, וכשלא נתחזק הוי נכסיו הפקר – אלא ודאי דזה אינו רק בנכסי שתוקי, כיון דאי אפשר בעולם להתברר יורשיו הוי כהפקר, וכעין סברת הנתיבות" עכ"ל.

העולה מזה: דוקא בשתוקי נכסיו הפקר, כיון שאין בעולם מי שיש לו חזקת יורש, ואין אפשרות לברר מי יורשיו. אבל במי שבא ממדינת הים ואין יורשיו ידועים, אין נכסיו הפקר, כיון שיש לו יורשים שיש להם חזקת יורש, אלא שאין אנו יודעים מי הם, ויתכן שיתבררו בעתיד. וכן פסק החלקת יעקב בביאור דברי המים חיים.

חזרה ממה שכתבתי בסיומן פה

ובסיומן פה כתבתי אחרת, וזה לשוני: "מכל מקום לעניות דעתי אין הכרח בזה, דמשמעות לשונו משמע דדוקא בנידון שהיה ידוע מי משפחתה, אז בלבד אין לתפוס, אבל כשבאמת אין ידוע מעולם

התופס בנכסי השתוקי, כי אין לו יורש מוחזק, וכל זמן שלא התברר בודאות מי הוא היורש, לא זכה היורש בנכסיו, ולכן אין להם בעלים והם הפקר, אלא שאם יתברר לאחר זמן מי יורשו, אז יתברר למפרע שהנכסים היו של היורש משעה ראשונה, ויוציא הנכסים מיד התופס.

העולה מזה: המים חיים מבאר את שיטת תרומת הדשן, שבשתוקי אין היורש זוכה בירושה כל זמן שאין לו חזקת יורש, ולכן נכסיו הפקר והתופס בהם זכה. אבל בעלים שזכה בממון מכבר, אין בעלותו פוקעת מחמת שאינו ידוע, ולכן אבדה שאין ידוע מי בעליה תהא מונחת עד שיבוא אליהו.

הלכה למעשה בדין תפיסה בנכסי שתוקי

ולמעשה, בודאי מי שתופס בנכסי שתוקי זכה בהם, אחרי שפשיטא לתרומת הדשן דזכה, וכן פסק הרמ"א בפשיטות בכמה מקומות, וכן פסק נתיבות המשפט (רנו, א), ואין לדחות פסק פשוט זה מפני ספקו של חוות יאיר. וגם קצות החושן (רנו, א), שמסתפק בדינו של תרומת הדשן, אינו מסתפק לענין תפיסה בנכסי שתוקי, אלא רק בדין האם לשתוקי יש דין מתנת שכיב מרע. וכן כתב בשו"ת מים חיים חושן משפט סימן כד, שקצות החושן מודה לתרומת הדשן בדין תפיסה בנכסי שתוקי.

העולה מזה: הלכה למעשה, התופס בנכסי שתוקי זכה בהם, שכן פסקו תרומת הדשן, הרמ"א ונתיבות המשפט, ואין לדחות פסקם מפני ספקו של החוות יאיר. ואף קצות החושן אינו חולק בזה, כמבואר במים חיים.

תפיסה בנכסי מי שבא ממדינת הים ואין ידוע לו יורשים

הנה נתברר שהתופס נכסי שתוקי שאין לו זרע זכה, כיון שלעולם לא נדע מי אביו. אבל יש לברר מה הדין בבא ממדינת הים ואין ידוע לו יורשין, האם אפשר לתפוס נכסיו, דלכאורה כשם שבשתוקי שיש לו יורשין נכסיו הפקר וכל התופס זכה בהם, הוא הדין במי שאין ידוע לו יורשין, או דלמא אינו דומה הבא ממדינת הים לשתוקי כלל, דהבא ממדינת הים יתכן בעתיד שיתבררו יורשיו, לפיכך אין נכסיו הפקר ואסור ליטול אותם או להחזיק בהם, או דלמא מותר להחזיק עד שיבוא אחד ויוכיח שהוא יורש.

ולכאורה, לפי המים חיים, כיון שאין ידוע מי יורשיו, אין להם זכות והם כהפקר. אבל באמת זה אינו, דהנה זה לשונו: "בשתוקי כיון דאמו אינה נאמנת לומר מפלוני נתעברתי, ואם כן אף אם יבוא אליהו

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

קצת השבה עיין ב"ק דף ק"ט ע"א אף על גב שאינו דומה ממש להתם" עכ"ל.

לכאורה זה סותר למבואר לעיל, שאם אין ידוע יורשין, מכל מקום נכסיו בחזקת יורשיו.

אבל באמת אינו דומה כלל, דהחתם סופר איירי בנפקד מטלטלין שאין ידוע למי יחזירם. בזה אמרינן שיניחם בידו, שהוא ממון שאין לו תובעים, ואין מוציאין מיד נפקד ממון שאין לו תובעים כי הם ביד הנפקד. אבל ליטול קרקע שבחזקת בעליה עומדת, אסור.

העולה מזה: החתם סופר פסק, בנפקד שבידו מטלטלין ואין ידוע מי בעליהם או יורשיהם, שאין מוציאין אותם מיידו, דהוי ממון שאין לו תובעים. ואין מזה ראייה להתיר תפיסת קרקע שאין יורשיה ידועים, דשאני נפקד שהממון כבר בידו, אבל קרקע בחזקת בעליה עומדת ואסור לתופסה.

האם מותר לתפוס קרקע של ערירי לצדקה

ולאור המבואר, נבוא לבאר נידון דידן, שרוצה ליטול קרקע של ערירי שלא תיפול לידו של האפוטרופוס, ויעשה חסד גדול עם תמורת הקרקע, האם מותר לעשות כן.

ולאור המבואר בשיטת מים חיים והנתיבות ושאר אחרונים, קרקע בחזקת בעליה עומדת, אפילו שאין נודע מי הם, ואין לנו להוציאה מרשותו. ואף על פי שאם לא ניטלה תיפול הקרקע ליד האפוטרופוס, אין זה דומה כלל וכלל, דאפוטרופוס הוא כמונח בבית דין, שהרי בכל זמן שיבוא יורש ויוכיח שהקרקע שלו, יחזירו לו את מלוא תמורת הקרקע. אבל אם יוציא את הקרקע מחזקת הערירי ותעבור לבעלות מוסד הצדקה, הפקענו את הקרקע לגמרי מהערירי.

וכל זה לרווחא דמילתא, אבל לעניות דעתי, מלבד כל המבואר לעיל, בזמנינו יש דרך למצוא כמעט כל קרוב, ואם בעל המוסד באמת ירצה להשקיע זמן וכסף, יוכל למצוא את היורש של הקרקע. לכן ליטול קרקע של ערירי בזמן הזה הוא גזל גמור, כי כמעט לכל ערירי אפשר למצוא יורשיו מצד אביו.

העולה מזה: למעשה, אסור לתפוס קרקע של ערירי כדי שלא תיפול לידי האפוטרופוס, כי הקרקע בחזקת יורשיו, אף שאין ידוע מי הם. ואין האפוטרופוס דומה לתופס, שהרי תמורת הקרקע נשמרת ליורש אם יתברר. ובזמנינו, שאפשר בדרך כלל לאתר את היורשים, תפיסת הקרקע היא גזל גמור.

משפחתו, ולא נראה שיתברר לעולם, סובר המים חיים שזוכה המוחזק בו, כיון שודאי לנו שאין בעולם יורש שיש לו חזקה שהינו יורש של נכסים אלו. ומה שהקשה ממחזיק בנכסי גר אינו קרשיא, דבנכסי גר קנה ממש, ובדין זה אינו קונה אלא מדין ספק אין מוציאין בידו, ואם יתברר מי היורש פקע בעלותו, אבל בנכסי גר הוי ממש קנין, ולא מדין תקפו כהן, וזה פשוט" עכ"ל בסימן פה.

ונראה דטעות היתה בידי. דמדקדוק לשון המים חיים מוכח שרק באופן שלא שייך להתברר עד שיבוא אליהו, אין חזקת יורש, ולא בחוסר ידיעה. ומלבד זאת, אין לך אדם שאפשר להחליט שלעולם לא יתברר מי יורשיו, דהרי ירושה הולכת עד למעלה, בפרט בזמן הזה שיש אפשרות לבדוק לעומק עד דורות רבים אחורה. אבל גם בלא סברא זו, עצם הדבר שיש יורש היום, לא יתכן שחוסר הידיעה יפקיע ממנו.

וכן ראיתי שכתב הגאון רבי ניסים בן שמעון בספרו שו"ת משפטי הבשן (א, ד), דפשיטא דדברי המים חיים רק בשתוקי מהטעם הנ"ל, וכתב שכן סתמו האחרונים.

העולה מזה: בסימן פה כתבנו שגם כשאין ידוע מי יורשיו ולא נראה שיתבררו, זוכה התופס בנכסיו. אבל נראה שטעות היתה בידינו, ודברי המים חיים נאמרו רק בשתוקי, שאין אפשרות לברר את יורשיו, ולא במקום שיש יורשים אלא שאינם ידועים לנו. וכן כתב בשו"ת משפטי הבשן, שכן דעת האחרונים.

אין דומה לפקדון

ורבינו החתם סופר (שו"ת חלק ה' חושן משפט) סימן קכב) כתב על משרתת שעבדה אצל אחד הרבה שנים, ומשכנה אצלו נזמים של זהב לבטחון על עבודתה, והלכה לה ולא חזרה אליו עוד, ולא נודע מקומה איה, ומשפחתה מי ומי הם. וארכו לו הימים, ואותו האיש רצה לצאת ידי שמים ושאל מה לעשות בנזמים ההם.

ופסק החתם סופר, וז"ל: "אם יש חשש למיתה כו' נראה לי בברור שאין צריך להוציא מידו כלל, וגם קשה מאוד שיבואו יורשים שיכולין לברר שהם היורשים של פלוני שמת, כיון דלא הוה נודע לנו בחיותו, והוה ליה כממון שאין לו תובעים, ועיין מה שכתבו תוס' כתובות ס"ח ע"א (ד"ה כאן) ועיין מה שכתבו תוספות בבא בתרא ל"ד ע"ב (ד"ה רב הונא בסוף הדבור) ונראה לי על כן בכי האי גוני משמים זכו ליה, וידידה היא, ומאן מרמא ליה מידיה, ואי ירצה לעשות ולנהוג מדת חסידות יעשה דבר לצורך נשמתה, והוה גם כן

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

והמדינה זוכה מן ההפקר. ולשיטתו, אין ספק שמותר לקנות מהאפוטרופוס, כי המדינה זוכה מהפקר, ולא רק המדינה, כל מי שיכול לתפוס יתפוס.

אבל כבר הוכחנו שדברי המים חיים רק בשתוקי מהטעם הנ"ל, וכן הוא מבואר בחלקת יעקב ובמשפטי הבשן. ואף על פי כן, מותר לקנות מהאפוטרופוס מטעם אחר, כמו כן ביארנו שאסור לתפוס את הקרקע, כיון שאפשר היום למצוא כל יורש.

העולה מזה: המשפטיך ליעקב סובר דלא כחלקת יעקב, שגם כשאין ידוע מי היורשים, הנכסים הפקר, ולכן מותר לתופסם וכן לקנותם מהאפוטרופוס. אבל כבר הוכחנו שדברי המים חיים נאמרו רק בשתוקי, וכן דעת החלקת יעקב ומשפטי הבשן. לפיכך אסור לתפוס קרקע של ערירי, אבל מותר לקנותה מהאפוטרופוס מטעם שנתבאר לעיל.

דינים העולים:

א. גר שמת ואין לו יורשים ולא עשה צוואה, נכסיו הפקר, וכל שעשה בהם קנין כדין, זכה בהם, ויכול להעביר את הקרקע על שמו בטאבו.

ב. שתוקי, דהיינו שאין ידוע מי אביו, שמת ואין לו זרע, הרי הוא כגר שאין לו יורשים, ונכסיו הפקר, כיון שאין אפשרות לברר מי יורשיו מצד אביו.

ג. אמו של שתוקי אינה נאמנת לומר ממי נתעברה לענין ירושה, ולכן אין משפחת מי שאמרה שהוא אביו - יורשת אותו על פיה.

ד. התופס בנכסי שתוקי שמת ואין לו זרע זכה בהם, וכן פסקו תרומת הדשן, הרמ"א ונתיבות המשפט, ואף קצות החושן אינו חולק בדיון זה.

ה. דוקא בשתוקי נכסיו הפקר, כיון שאין בעולם אדם שיש לו חזקת יורש בנכסיו. אבל אדם שמת ויש לו יורשים אלא שאין ידוע לנו מי הם, אין נכסיו הפקר ואסור לתופסם.

ו. מי שבא ממדינת הים ומת ואין ידוע מי יורשיו, אין נכסיו הפקר, כיון שיש לו יורשים שיש להם חזקת יורש, אלא שאין אנו יודעים מי הם, ואפשר שיתבררו בעתיד.

האם מותר לקנות קרקע מאפוטרופוס

ולפי המבואר, יש לדון האם מותר לקנות קרקע מאפוטרופוס, דלפי המבואר יש לקרקע בעלים, והאפוטרופוס לא בודק וחוקר היטב, אלא כל קרקע שאין ידוע לה יורשין, האפוטרופוס נוטל.

ונראה דכיון שכל התמורה של הקרקע נשארת מופקדת ביד האפוטרופוס להחזירה ליורשיו, אין איסור למכור את הקרקע כדי שתעמוד כך, ולתקנת הציבור היא. זאת ועוד, אם יבוא היורש, הוא יקבל לא רק את התמורה, אלא גם ריבית והצמדה כחוק, כמבואר בחוק האפוטרופוס. לפיכך, אין כל איסור לקנות קרקע, כי תמורתה נשמרת בריבית והצמדה ליורש אם יבוא, וזה בודאי תקנת הציבור, למכור את הקרקע.

וכל זה דוקא באפוטרופוס, אבל אם תופס את הקרקע שלא תבוא לידי האפוטרופוס, הרי הוא גוזל את היורש לעולם, וזה גזל גמור.

אבל לאחר בירור בחוק התברר לי, שאף על פי שכל יורש יכול לקבל בחזרה את הכסף, מכל מקום אם עברו חמש עשרה שנים אין אפשרות לקבל בחזרה את התמורה. נמצא שאם קונה מהאפוטרופוס, הוא גוזל את היורש, לכן אני מסתפק בזה, וצ"ע.

ורשוב נראה שמותר לקנות מהאפוטרופוס, כיון דבלאו הכי הקרקע כבר עברה לבעלות האפוטרופוס, והיורש אינו יכול להחזיר את הקרקע לעולם, והתייאש ממנה, וזה שאין משלמים ליורש את התמורה לאחר חמש עשרה שנים, אין לזה שייכות לקניית הקרקע מהאפוטרופוס, כי היא כבר עברה לבעלות אחרת.

העולה מזה: מותר לקנות קרקע מהאפוטרופוס, כיון שהקרקע כבר עברה לבעלותו, ואין הקונה מפקיע דבר מן היורש. ואף שלאחר חמש עשרה שנים אין היורש מקבל את התמורה, אין זה נגרם מחמת הקנייה, שהרי זכותו בקרקע כבר פקעה קודם לכן.

שיטת משפטיך ליעקב

אבל ראיתי בשו"ת משפטיך ליעקב (חלק ה סימן ו), שפוסק כפי מה שפסקנו בסימן פה, דלא כחלקת יעקב, ופשיטא ליה שלפי המים חיים גם מי שאין ידוע לו יורשיו הוי הפקר ואין דין יורש, והמדינה זכתה מהפקר. ומטעם זה התיר לקנות מהאפוטרופוס קרקע של ערירי, והביא ראיה גם מהחתם סופר, עיין שם באריכות באות א.

ולדבריו, מותר לתפוס קרקע זאת שלא תבוא ליד האפוטרופוס, דכיון שזוכה מדין הפקר, מאי שנא האפוטרופוס מכל אדם שיכול לזכות כמו בנכסי הפקר. ולדבריו, הקרקע הפקר, וכל הזוכה בהפקר זכה,

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

י. אין היתר לתפוס קרקע של ערירי כדי למנוע את העברתה לאפוטרופוס הכללי, כי תפיסת הקרקע מפקיעה אותה מיורשיה, ובזמנינו, שאפשר בדרך כלל לאתר את היורשים, הרי זה גזל גמור.

יא. מי שיש חשש שאינו כשיר על פי דין תורה לעשות צוואה, אסור לבקש ממנו לעשות צוואה ולהעביר את נכסיו למוסד צדקה, אף שעל פי חוק המדינה הוא כשיר לעשות צוואה.

יב. מותר לקנות מהאפוטרופוס הכללי קרקע של ערירי שאין יורשיו ידועים, כיון שהקרקע כבר עברה לבעלות האפוטרופוס, ואין הקונה מפקיע דבר מן היורש. ואף שלאחר זמן אין היורש זכאי לקבל את התמורה, אין הפסד זה נגרם מחמת קניית הקרקע.

ז. חוסר ידיעה מי הם היורשים אינו מפקיע את זכותם בירושה, ולכן אף במקום שלא נראה שיתברר מי היורשים, אין לאחרים זכות לתפוס את הנכסים. ובפרט בזמנינו, שאפשר לברר קרבת משפחה גם לאחר דורות רבים.

ח. נפקד שבידו מטלטלין של אדם שנעלם, ואין ידוע מי בעליהם או יורשיהם, אין מוציאים אותם מידו, דהוי ממון שאין לו תובעים. אבל אין ללמוד מזה שמותר לתפוס קרקע של מת שאין יורשיו ידועים, דקרקע בחזקת בעליה עומדת.

ט. מת ערירי שאין ידוע מי יורשיו, אסור לתפוס את קרקעו, אף אם הכוונה היא להשתמש בתמורתה לצדקה או להחזקת תורה, כיון שהקרקע בחזקת יורשיו עומדת.

